

СТАТИИ

БУДИЗМЪТ В КИТАЙ □ НАКРАТКО ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО И ПРИСЪСТВИЕТО МУ В КИТАЙСКАТА КУЛТУРА

Ню Яцин

I. Будизмът, християнството и ислямът са трите водещи религии в света. Будизмът е най-древен и има над 2500-годишна история. Понастоящем има важно значение в редица азиатски страни. В 6–5 в. пр. н. е. будизмът възниква в древна Индия, основан от Шакиямуни. Шакиямуни е бил престолонаследник на владетел от Северна Индия, носел е името *Cidado* и е бил от рода **sakya** – *Шакия*. Шакиямуни означава "мъдрец от рода Шакия", така е бил почитателно назоваван той от последователите си.

Будизмът започнал да се разпространява масово в земите по горното и средното течение на р. Ганг¹. До 3 в. пр. н. е., по време и след владичеството на **Асока**² в Индия, будизмът обхванал цялата страна, както и съседните държави. На юг той достигнал до Шри Ланка и п-в Индокитай, на север – до Средна Азия успоредно с икономическия и културния обмен между Китай и Средна Азия (днешен Узбекистан, Казахстан и пр.). По времето на династиите Хан³ будизмът навлязъл в Северозападен Китай, а по-късно и във вътрешността на страната по маршрута на известния "път на коприната"⁴.

Когато будизмът се разпространявал, китайското феодално общество се намирало в ранния етап на своето развитие. Икономиката, политиката и културата на Китай са имали водещо място в света. Страната вече е имала оформена народна религия и философия. Определящите вярвания в обществото се изразявали в преклонение пред небесния повелител⁵ и духа на прадедите-покро-

вители⁶. Същевременно в страната масово са се практикували най-различни прийоми изкуства⁷ за лечение и гадателство. В процеса на своето разпространение в китайското общество будизмът неизменно е бил обуславян от влиянието на традиционната почит към предците, както и от философията на страната. На практика будизмът се явява чужда религия и поради това е пуснал корени в Китай, развивайки се до всенародно вярване. Той се обособил като градивен елемент на китайския феодален елит. Поради факта, че отговаряла на нуждите на китайското феодално общество, тази религия се приспособила към особеностите на китайските традиционни вярвания и философия, а така все повече се приближавала до местната религия.

В началото на дин. Източен Хан, въпреки че будизмът вече съществувал значителен период от време, той просто се смятал като един от начините за жертвоприношения пред **Хуан Ди** и **Лао Дзь**⁸. Малцина от управляващите били негови поддръжници, обществото било слабо повлияно от него. Към края на дин. Източен Хан и след това, поради отслабване влиянието на конфуцианството⁹, възникнало оживление в културната мисъл на страната. Това се изразявало най-вече във факта, че редица учени отправили нападки срещу конфуцианските идеи и така предоставили благоприятна почва за разпространението на будисткото учение. Тъй като идеите на Лаодзь и **Джуандзь**¹⁰ непрекъснато печелели подкрепа, както и поради обособяването, развитието и широкото разпространение на **Сюансюе**¹¹ (Тъмното учение), будизмът логично добил популярност и изградил своя идеологическа основа.

Когато будизмът се разпространявал, общественият фактор, на който той се опирал, е била императорската и аристократската среда. След династиите Уей и Дзин поради привилегиите на управляващите кръгове, както и поради честите войни, обществото е било неспокойно, народът е бил крайно угнетен и обезсърчен, в резултат на което стремежът към духовно освобождение се превърнал в основен за епохата. Будистката идея за “равнопоставеност” имала голяма привлекателна сила за народа. Хората гледали на Индия, първоизточника на будизма, като на място от рая, като духовна родина. Затова будизмът добил широка популярност.

Имало е и хора, които, за да избегнат бремето на данъци и трудовата повинност (по онова време, след като отидат в манастир, мнозина са можели да не плащат данъци и да не полагат безплатен труд), са предпочитали да станат монаси. Така будизмът затвърдил дълбоко позицията си в обществото.

По време на династиите **Суей**, **Тан**¹² и **Уан**, когато феодалната държава била повторно обединена, китайската политика и икономика били в своя разцвет, страната е била могъща, културата процъфтявала. Същевременно Китай активно допринасял за напредъка на световната култура. В подобни социални и исторически обстоятелства, в началото на развитието и апогея на Южните и Северните династии¹³, будизмът се разделил на много течения с международно влияние. Обособили се идеологически течения, носещи белега на китайската култура, при което учението навлязло в по-зрял етап от своето развитие. Според статистиките през 845 г. н. е. е имало над 26 000 монаси и монахини и над 4600 манастира.

При династиите **Сун**, **Юан**, **Мин** и **Цин**¹⁴, последната фаза от развитието на феодалното общество в Китай, поради промяна в политическите условия в страната се установила по-голяма свобода в религиозния живот. Едновременно с това китайската държава продължавала да се централизира. В тристранната идеологическа конфронтация по време на династиите Суей и Тан и по-късно, при династиите Сун и Мин, конфуцианството се оформило като официална религия. На пръв поглед будизмът и даоизмът нямали толкова силно влияние, но всъщност и двете учения дълбоко навлезли с идеите си в конфуцианството. Последното се превърнало в религия именно благодарение на будизма и даоизма. На второ място след официалния култ се нареждал будизмът.

На всеки е известно, че религията не признава граници и народности. По този начин дори чуждата религия е носител на народна култура. Когато което и да е вярване се установява трайно в една страна или народност, то трябва да се комбинира с местната култура, т. е. да се обогати с местните културни ценности, за да съответства на менталитета на населението. Така религията на всяка страна и етнос се превръща в градивен елемент на местната култура. От китайска гледна точка будизмът е дошъл отвън, но

той се е адаптирал към китайското общество, затова е пуснал дълбоки корени в страната и е прераснал в част от китайската култура.

II. Учението на будизма е многостранно, в основата си то се застъпва за "равенство между хората", проповядва, че всяко човешко същество може да достигне Буда и дори че тази идея е в сърцата на хората и всеки може да извърви пътя от индивидуалната си същност до съзнанието на Буда. Според тази философия реалният човешки живот е много мъчителен. Той преминава през раждане, старост, болести и смърт. Прераждането е изпълнено с безкрайни страдания, но раят, постигнат след излизане от този цикъл, е най-желаната цел. Затова хората трябва да потиснат своите желания, да привикнат към отшелничество, тъй като източникът на страданието се корени в човешкото желание. Будизмът проповядва и идеите за "карма" и "пнераждане". Според тях човешкото раждане и смърт напомнят на движението на колело – те са в постоянен кръговрат. Ако един човек в сегашния си живот има много страдания, то е, защото в миналия е извършил лоши дела; ако иска да си осигури щастие занапред, трябва непременно да върши добрини в настоящия си живот. Това се нарича "възмездие". Будизмът също проповядва "милосърдие" – човек трябва да поеме като своя отговорност дълга да помага на другите да се отърват от страданието в живота си.

III. В древна Индия, когато Шакиямуни основавал будизма, той прилагал различни методи на проповед спрямо различните хора. След като влязъл в състояние на нирвана¹⁵, неговите ученици интерпретирали и разпространявали учението по свой начин. Настъпила промяна в идеите, скоро се оформили различни школи, сред които водещи били *махаяна* и *хинаяна* – двете основни течения в будизма. Школата, разпространена в Китай, Корея, Япония и Виетнам, била *махаяна*. Според нея наред с личното спасение човек трябвало да се стреми и към спасението на целия народ – индивидуалното достигане до Буда се осъществява само ако и други хора го извършат. В школата *хинаяна* се преследвало освобождение от личните страдания и отделяне от цикъла на живот и смърт, чрез което човек можел да стане **архат**¹⁶. В *махаяна* се очертали две на-

правления: **xian jiao** (явни учения)¹⁷ и **mi jiao** (тайни учения)¹⁸. От своя страна **xian jiao** се разделило на **madhyamika**¹⁹ и **yogacara**²⁰. След като тези индийски религиозни течения навлезли в Китай, в новите условия се развили различни школи. По време на династиите Суей и Тан (581 – 907) икономиката на храмовете била поусъвършенствана, постепенно се утвърдил правилник за церемониите по приемане на будиски ученици и отци, появила се добре очертана организация в религиозните школи. Измежду сравнително известните били **san lun zong**²¹, **tian tai zong**²², **hua yan zong**²³, **fa xiang zong**²⁴, **lu zing**²⁵, **jing tu zong**²⁶, **chan zong**²⁷, **mi zong**²⁸. Тези школи в следващите 1000 години претърпели възход и отмиране.

IV. Будизмът има над 2000-годишна история в Китай. В тази далечна епоха китайската култура се обогатявала с идеите на това учение. В душата на обикновения китаец будизмът е не само религия, а и вълшебно учение, даващо сила да се извика вятър и дъжд, да се запази спокойствие, да се избегне бедата, да се поддържат добри отношения с другите. Затова в древността китаецът смятал будизма за сигурен защитник – при болест човек се покланял в манастир, при нужда се молели и вярвали в кармата. Будизмът на практика имал силно влияние върху китайския морал и етика, защото не е имало хора, които не се боят да отидат в ада, и всеки се надявал да отиде в рая.

В китайските манастири освен пред основателя на будизма Шакиямуни често поклонници принасят жертва и почитат Maitreya²⁹ (един от **бодхисатвите**) – монах с усмихнато лице и голям корем. Подобен образ е типичен за Китай, отначало той се явил като наследник на Шакиямуни в Индия и въобще не е имал такъв комичен вид. Той изниква от китайската представа за монаха с вързоп и пръчка през рамо³⁰. От двете страни на смеещия се, с оголен корем Maitreya има надписи и благопожелания, гласящи: "Големият му корем (или сърце) може да побере (приеме) и неща, които светът не може; усмивката му е отправена към хората, които заслужават (неговата критика)". В тези две фрази се съдържа дълбокото разбиране на китаеца за будистките идеи. Според будистката доктрина причината за човешкото недоволство са емоциите

и чувствата, а основният източник на човешкото нещастие са трите гряха: алчност, гняв, безумие. Те правят човешкото сърце неспокойно, т. е. нервни и отгук – недоволен. Затова смисълът на първия надпис е търпение, самоконтрол. Хората не бива да позволяват копнежът по нещо да им обърква живота. Не бива прибързано да затварят очите си за нещата от света или пък твърдоглаво да преследват нещо. По този начин човек може да запази "спокойно сърце" в някои житейски ситуации, да бъде доволен и от малкото. Подобно послание имат и други будистки максими, като например "не бива да се престараваш", "търпението е основно", "краткото търпение дава дълго спокойствие". Будисткото учение подтиква китайците да свикнат с търпението, да се научат на самоконтрол. Смисълът на втората фраза е смехът. Защо? Защото според будисткото учение хората в света са много, всички са заети със своята грижа да бъдат известни и богати. Те обаче не съзнават, че доброто име и парите са временни. В новелата "**Hong Lou Men**" ("Сън в червените покои")³¹ можем да открием една "песен за добрия край". В нея се разказва как хората мислят едно или друго нещо за добро, но на практика не могат да го имат завинаги. "Доброто" (означаващо щастие) е всъщност "краят" (добрият завършек). Будисткото учение твърди, че "съществуват три отделни свята; материалният свят е илюзия", всичко това е просто стечение на обстоятелствата. То е като сянка, като сън, безплътено като цветето в огледалото или луната, отразена във вода. И все пак има хора, които се увличат сляпо и гонят име и богатство. За известно време те са заети. Погледнато в перспектива, те се опитват да извадят луната от водата или да загребат вода с бамбукова кошница. Така до старини те изразходват много душевна енергия, без да постигнат нищо стойностно. Сред трудностите в своята работа, учение и живот, когато срещнат ударите на съдбата, китайците се успокояват с тези максими.

V. Навлизането на будизма не само повлиява на моралните норми и житейската философия в Китай, но и широко прониква в редица аспекти на обществения живот, най-вече в китайския език и култура, като например в речниковия запас, литературата, музи-

ката, живописата, скулптурата и пр. В последните четири случая будистките идеи пуснали корен на китайска почва и дали добри плодове. И досега те служат като най-добрия знак за приятелските връзки и обмен между Китай и Индия.

• Будистките писания носят името "канони". Те се делят на три вида: *jīng* (сутри, казани от Шакиямуни), *lù* (т. нар. *Vinaya* – определящи правилата на поведение при монасите), *lùn* (или *abhidhamma* – техните обяснения и размисли). В самото начало будисткото учение не ползвало ръкописи, то изцяло се изразявало с устна реч. След I в. пр. н. е. постепенно започнала употреба на писмени поучения. В голямата си част те били написани на брезова кора или на листа от специален вид индийско дърво.

С разпространението си в Китай будисткото учение се превеждало много активно. Китайският превод отначало е бил в съответствие с проповедите на монасите от Западните райони (територия, включваща Синдзян и части от Централна Азия). В процеса на превод китайците от народността *хан* оказвали помощ, основно за произношението. Тези преводи са наречени "древни". Оригиналните ръкописи започнали да навлизат широко в Китай едва от началото на Южните и Северните династии (429 – 529 г.). Техните писмени носители са били главно на санскрит. В периода от дин. Източен Хан (25 – 220 г.) до дин. Западен Дзин (265 – 316 г.)³² монасите от Западните райони не разбирали китайски език, а китайските монаси не разбирали санскрит, затова преводите на учението им били непонятни. След дин. Източен Дзин (317 – 420)³³ монахът **Фа Сиен**³⁴, една от най-изтъкнатите фигури, посветени в учението, овладял санскрит напълно и така станал главен фактор в по-усъвършенствания превод на будистките идеи. Този вид превод бил наречен "стар".

По време на дин. Суей (581 – 618 г.) и дин. Тан (618 – 907 г.) преводите на будистки ръкописи достигнали действителна зрялост. През танския период, наречен още **zhen guan** – продължил 19 години, монахът Сюан Дзан от Западните райони се върнал в столицата Чанан. Той имал извънредно добро познание за будисткото учение, както и съвършени умения на санскрит и китайски език, и ръководел центровете за превод. Събирал по двадесет монаси от

различни места, за да ги напътства в превода. Така били преведени много ръкописи, и то на нужното ниво. Поради неговото влияние китайският превод на будистките ръкописи навлязъл в период на интензивен развой. Преводите от този период били наречени "нови". След дин. Сун (960 – 1279 г.) преводите намалели числено, качеството им далеч не можело да се сравни с качеството от танския период.

През 627 г. н. е., за да изучи будистката философия, изтъкнатият монах Сюан Дзан, дин. Тан, се осмелил да се отправи на път към Индия. Престоят му там продължил 17 години. През 645 г. той се върнал в Чанан с 657 тома будистки ръкописи. Императорът Ли Шъмин, дин. Тан, лично изпратил свой сановник – Фан Сюанлин – да отиде и да го посрещне. За 19 години Сюан Дзан превел 75 тома ръкописи, общо 1335 свитъка. Освен това той превел на санскрит основната древнофилософска творба в Китай – трактата "Даодъдзин"³⁵ от Лаодзъ, и така я представил на индийската култура. Изминавайки сам толкова дълъг път, Сюан Дзан се превърнал в посредник на културния обмен между Китай и Индия. Един от четирите древни шедьовъра на китайската култура е романът "Пътешествие на Запад", описващ перипетиите на Сюан Дзан до "Западното небе (Индия), за да вземе сутри". Многобройните преживелици на главния герой изграждат подобна творба, която се радва на широка публика.

Активната преводаческа дейност не само провокирала развитието на будисткото учение в Китай, но и въвела нови понятия и образи в китайската реч, които се превърнали в неотделима част от езика.

Думи, понастоящем често употребявани от китайците, като: съзнание, реалност, миг, свят, възмездие, спасение, ад, съдба, рай, тълпа, милосърдие, правда, илюзия, причина, скръб, знание, песимизъм, суета и пр., са дошли от преведените будистки сутри. Думите от будистките писания не само обогатили китайския речник, но са означавали основен набор от понятия, който улеснил изразяването на човешките мисли и чувства.

В резултат от преводите на сутри много будистки идиоми и пословици навлезли в китайския език. Те внесли нови идеи и жиз-

неност в речта. Идиомите и поговорките в будизма можем да открием в сутрите и притчите. Тези сентенции били подложени на постоянна преработка и компресиране и постепенно се слели с китайските идиоми и поговорки. В болшинството си будистките максими също имат четири символа, стилът им станал популярен и приел елементи от устната реч. Сред най-оригиналните китайски идиоми има над 200, повлияни от будизма, например: градя въздушни кули; имам меден език (т. е. говоря сладкодумно); действам според обстоятелствата; кратко съвземане преди смъртта (при болен човек); неочаквана ситуация; да помагаш на хората; просветление; еднакви вкусове/сърца; самоусъвършенстване; писателско майсторство; потъвам в неизвестност; вали сняг на парцали; осемнадесетият (най-долният) ад; единство между външния и вътрешния свят; правя винаги добро; четирите изпитания за човека (раждане, старост, болест, смърт); неспокойно сърце; правя безплодни усилия (букв. чеша се през ботушите); с чужда пита помен правя (букв. вземам назаем цветя, за да ги поднеса на Буда); царят дава, пъдарят не дава; важно е не лицето на монаха, а учението, което изповядва (т. е. правя нещо от почит към друг човек); заравям ножа и ставам добър човек; спасеният човешки живот е по-ценен и от седеметажна пагода и др. Будистките слова не само обогатили китайските наставки и начините за словообразуване, но и стимулирали развитието на китайския език към двусрични думи и ускорили навлизането на разговорния стил в писмената реч.

- В своята същност будистките сутри представляват блестящи литературни произведения, затова след тяхната трансформация в изящните китайски форми много хора по онова време обичали да ги четат и изучават. Даже онези, които не вярвали в будизма, били привлечени от художествената им стойност. Що се отнася до литераторите и учените, те в още по-голяма степен черпели от примера на будизма в творчеството си.

Основният метод на разпространение на древната индийска литература е бил устен. Писмените творби често копирали съдържанието на устната традиция. Най-важното съдържание било представяно в поетична форма, а обясненията към него, които първоначално били устни, се превърнали в проза. От своя страна прозата

включвала много истории, които служели и като фон, на който да бъде разглеждано съответното поетично произведение, както и да илюстрират и направят по-достъпно съдържанието му. Поясняващите разкази се развивали и често се превръщали в самостоятелни творби. Някои от тях се трансформирали в поезия, други си останали проза, а трети, както преди, запазили поетично-прозаичния си облик. Будистките творби също притежават горните характеристики. Затова с разпространението си в Китай техният литературен стил добил популярност. В периода на дин. Тан се появили устни форми, които комбинирали речитатив с песен; при някои песента заменила речта – т. нар. биенуън³⁶ – песенно-повествователни сказания; друг вид представлявали **su jiang** – народни повествования³⁷. Разликата между **su jiang** и горните сказания е в това, че пред **su jiang** има будистка сутра. В основата си **su jiang** са будистки притчи – често използвана литературна форма в манастирите при дин. Тан. По своето съдържание сказанията се делят на два вида – едните представляват будистки притчи, т. е. проповядват будисткото учение, другият вид са исторически предания или народни разкази. Формата им вероятно е била прозаична, римувана или комбинирана. Творбите в проза са многобройни. По време на сценично изпълнение се показвала картина и същевременно се разказвала историята. Сказанията обикновено били изпълнени с приключения и динамизъм, както и множество образи, което ги правело популярни сред народа. Литературната форма на поетичните и прозаичните творби оказала значително влияние върху народните сказания – цъхуа³⁸, творбите в повествователно-песенен стил (джугундяо)³⁹, историите с акомпанимент на струнен инструмент (танцъ)⁴⁰, музикалните пиеси (дзадзю)⁴¹ и южната драма⁴² от периода на династиите Сун и Юан, както и кратките новели от династиите Мин и Цин. Тази форма присъства и сега в редица китайски естрадни творби.

В будистките писания има много разкази за добри и лоши духове. Те положили началото на нова литературна форма, развила се до жанра на танската новела. Тяхното съдържание – свръхестествени събития – било заимствано от следващите поколения в театралния и естрадният жанр. Ситуациите в танските новели били

пълни с премеждия, персонажите били смели и заможни – с ясно очертани качества. Танските новели започнали да придобиват обема на съвременната новела, написана на стария книжовен език, с добре разработена структура.

- Религиозната култура на онова време намирала ясен материален израз и в архитектурата навсякъде по света. Населението прилагало своите най-добри технически познания и най-скъпите материали за епохата, за да изрази религиозното си преклонение пред върховния авторитет на своите идоли. Поради това редица религиозни храмове се превърнали в паметник на даден етнос и неговата култура. Те притежавали висока художествена, технически и историческа стойност. Такива са например: катедралата "Свети Петър" в Италия, катедралата "Света Богородица" в Париж, Кьолнската катедрала в Германия и др. Всички те са класически образци на религиозната архитектура и неограничено богатство на човешкото изкуство.

Възникналото в Индия пещерно изкуство дало развой на будистките пещерни манастири. Тези храмове са важно историческо наследство в Китай. Създадени от вярващите, под влиянието на будисткото изкуство те се превърнали в шедьовър на китайската култура. Обикновено били издълбавани в планинските масиви. Отначало на тези места вярващите медитирали и живеели отшелнически живот.

Китайските пещерни храмове възникват в 4 в. н. е., дин. Уей, Дзин, Северните и Южните династии, след като будизмът вече бил навлязъл в страната. Те се явяват в резултат от съчетанието между китайското народно изкуство и индийското будистко влияние.

В основата си китайското пещерно изкуство обхващало скулптури и стенописи. Към тези национални традиции се добавили някои особености на индийската скулптура и стенопис, което придало на тази комбинация оригинален художествен стил. В периода на дин. Суейн и Тан пещерното изкуство достигнало своя апогей. Поради факта, че будизмът стигнал в Китай по "пътя на коприната", редица китайски пещерни храмове били построени в близост до маршрута му. След дин. Северен Сун (960 – 1127 г.) "пътят на коприната" бил постепенно изместен от международния

търговски маршрут по море. Така китайското пещерно изкуство не притежавало предишната си художествена стойност и впоследствие бавно навлязло в упадък.

Дунхуан – област в най-южната част на провинция Гансу⁴³, в древността била важна спирка по "пътя на коприната". Затова най-напред тук се почувствало влиянието на будисткото изкуство, което дало тласък на местното му развитие. Тук се намират и известните пещери в Могао.

Пещерните храмове в Могао са строени (издялани) от 4 до 14 в. н. е. Тук националното изкуство се разгърнало в цялата си красота. Запазените досега пещери наброяват над 570; най-ранните пещери били издълбани при дин. Северен Уей (386 – 534 г.). В тези пещери има съхранени над 3000 статуи от кал, над 60 000 кв. м стенописи, както и множество ръкописи, документи, художествени книги и пр. Затова хората назовавали пещерите в Могао "пещерите на хилядата Буди". Тук се помещават неоченими паметници на световното културно богатство. Смята се, че това е скъпоценният камък на Изтока. Понастоящем тази забележителност е не само научна база за изследователите, работещи в Дунхуан, но и най-желаната цел на китайски и чуждестранни туристи. В същото време оттук може да се черпи огромно количество неоченим материал за историята на Китай, Средна и Западна Азия и индийския суб-континент.

Успоредно с разпространението на будизма китайските пещерни храмове също намирали почва на север и на юг. В северна посока се намират пещерите в **Юнган**, гр. Датун, пр. Шансии, пещерите **Ансиюлин**⁴⁴, пещерите **Джанйемати**⁴⁵, **Ууейтиентишан**⁴⁶, пещерите **Лунмън**⁴⁷ в гр. Луоян, пещерите **Гунсиен**⁴⁸, **Уанцъсиен-сиантаншан**⁴⁹, **Цинджоуюнмъншан**⁵⁰. На юг са пещерите **Тиеншуей-майдзишан**⁵¹, **Гуанюанциенфоя**⁵², храмовете **Юндзинбинлин**⁵³ и **Юннандзиенчуан**⁵⁴, пещерният храм⁵⁵ в пр. **Съчуан** и др. Тези храмове са навсякъде в Китай, но по начина на изразяване, по художествения стил или други аспекти винаги наподобяват пещерите в Могао.

Пещерите Юнган в пр. Шанси, гр. Датун, са един от най-мощабните древнокитайски храмови комплекси. Отначало те

започнали да се изграждат през дин. Северен Уей, а най-късните скулптури били завършени през 494 г. Сега тук има съхранени 53 големи пещери и 51 000 малки и големи скулптури на Буда.

Тъй като скалата на пещерите била твърда и трудна за обработка, скулптурите били издялани с длето. Формите им са стилизирани, прави, с подчертан триизмерен силует. Сред тях се намира гигантската статуя на Буда, висока 13,7 м, с пълно лице и широки мускулести рамене – извънредно сполучлив образ. Освен статуите, в пещерите се намират множество релефи, изобразяващи будистки притчи, наречени още "картинни истории, издялани върху камък". Във всяка пещера има и безброй ниши с релефи на Буда, както и композиции от сложни декоративни елементи. Стилът на тези каменни изображения е древен и сравнително опростен, така възникнали художествените традиции на китайското каменно изкуство и въвели сред народните маси влиянието на будистката култура.

Наред с пещерните храмове Могао, гр. Дунхуан, и пещерите Юнган, гр. Датун, пр. Шанси, пещерните комплекси Лунмън, гр. Луоян, пр. Юннан, представляват културното съкровище на Китай – трите най-древни пещери.

Пещерите Лунмън също са започнати в периода на дин. Северен Уей. Последната, както и дин. Тан, организираща мащабно строителство в този регион. Днес от пещерите Лунмън са останали 1352, в тях има 750 релефа на Буда, а на цялата им площ могат да се преброят над 100 000 изображения на Буда. Най-голяма сред тях е скулптурата, висока 17,14 м, а най-малката е 2 см. Намиращата се в пещерата Биняндун (една от Луоянските пещери) скулптура на Буда, 8,4 м, има лице с фини черти, подчертан нос и дебели устни – стил, типичен за индийското будистко изкуство. Това е най-представителната творба от периода на дин. Северен Уей.

Стенописите в пещерите Могао са блестящ културен паметник в човешкото наследство. Общата им дължина е около 30 км. Тези изображения имат богато съдържание и човешкото око се затруднява да възприеме толкова мащабна картина. Обикновено те интерпретират истории за раждането и живота на Шакиямуни и неговите ученици (бодхисатви и архати) четат будисткото учение. Тези картини са основно изработени с т. нар. гвашова техника – с

темперни бои. По традиция на стената е бил нанасян около двусантиметров слой от кал, последван от тънък слой вар. При рисуването, за да се очертае силуетът, първо бил полаган червено-кафяв или бледочерен цвят под формата на цветни линии и петна. Качеството на минералните бои явно е било добро, защото след повече от 1000 години тези стенописи са сравнително ярки.

Поради факта, че пещерното изкуство навлязло в Китай успоредно с будизма, в самото начало – при дин. Уей, Дзин, Южните и Северните династии – то е имало подчертано чуждоземен характер.

Основните особености на статуите при дин. Северен Уей се изразяват в това, че фигурите на Шакиямуни и бодхисатвите са винаги едри, с широко чело, голям нос и къдрава коса. Лицето на Шакиямуни е с тънки и властни черти, внушава страхопочитание. Бодхисатвите били с индийски роби, наметнати през едното рамо. Дрехите им били плътно прилепнали, което разкрива някои особености в ръста, както и самото облекло.

При стенописите шрихите са по-груби и прави, с еднаква плътност, наподобяващи метални линии. Този стил, заимстван от Индия, бил наречен "желязна нишка". Той се отличавал от освободения китайски стил. В процеса на рисуване се използвал т. нар. етажиран метод, където с най-наситени цветове са изразени най-периферните елементи, а отивайки към центъра, цветовете избледняват, като завършват в бялата гама. Това е познато като "индийска живопис"; тя създава триизмерни образи, с което е обогатила традиционната живопис в Китай.

В присъствието на индийското будистко изкуство китайските художници не само заимствали от чуждестранната култура, но и се стремели да следват своите национални традиции. След Южните и Северните династии в пещерните храмове Могао будисткото изкуство постепенно се претопило в средата на китайската традиция. При скулптурите от дин. Суей лицето на Шакиямуни започнало да става по-закръглено, носът се посмалил, ушите се удължили, а изражението на лицето внушавало финес и състрадание. Това говори, че китайските скулптори преминали ограниченията на индийската будистка традиция и влагали в творбите си чертите на своя народ.

При дин. Тан пещерното изкуство достигнало своя апогей. Дунхуанските пещери от този период наброяват над 200, а будистските скулптури са 600. Независимо дали са изобразявали Буда, или някой бодхисатва, тези образи приемали все по-китайски черти, както във физически, така и в емоционален аспект. Творците от онова време били в състояние да предадат по достоверен начин мисълта и речта на Буда посредством неговата поза (изправен или седнал), изражението на очите или жеста на ръцете му. Със своята топлина и вгълбеност добродушната усмивка на Буда съвсем естествено придивиквала у хората чувство за близост и уважение. Друга интересна особеност тук е, че скулпторите са предавали на бодхисатвите облик на земни девойки. Те изглеждали красиви и нежни, умни и възпитани. Можело дори да се долови как копринените им дрехи се развявали леко и ефирно от вятъра. Що се отнася до небесните божества и войните, охраняващи Буда, творците изразявали тяхната храброст и воля чрез подчертани мускули и вени. В пещерата Лунмън се намира статуя, наречена "Буда на източната Атина". Тя е висока 17,14 м – само ухото ѝ е с дължина 1,9 м. Носът и устата са съразмерни и прави, веждите приличат на полумесеци, очите са сведени надолу, а фигурата е с човешки пропорции и подчертано национални черти. Това е най-представителната творба на китайската каменна скулптура от дин. Тан.

При сравнение със стенописите от дин. Северен Уей стенописите от дин. Суей независимо дали в съдържанието или стила отбелязват ясна трансформация – в сцените с бодхисатви се наблюдават светски дрехи и украшения, наподобяващи земните.

Стенописите от дин. Тан въвели нови идеи не само в мащаба и разкоша на изображението, но и в жизнеността на образите. Много от стенописите от този период поставят фокуса върху Буда, а около него са били множество бодхисатви, небесни божества, пеещи и танцуващи същества. Всичко това било допълнено от фона на скъпоценни лотосови езера, индийски смокинови дървета, великолепни дворци, разноцветни облаци и крилати феи (apsaras), летящи в четирите посоки на света. Подобна весела и оживена атмосфера отразявала по художествен път икономическия разцвет и

социалната стабилност в държавата при дин. Тан. Закръглените силуети и гладките, естествени щрихи привличали хората.

Пещерното изкуство е религиозно по характер, то е логичен резултат от разпространението на будизма в Китай. Този процес бил подпомогнат от будистките писания. Поради това, че те били абстрактни и трудно понятни в основата си, художественият облик на картините и скулптурите успял да предаде недостъпните писания в ясна и популярна сред народа форма.

Пещерните стенописи и скулптури са се явявали първоначално като средство за печелене на привърженици – вид агитация. Те не били замислени просто като произведения за художествена наслада. От друга страна обаче, усъвършенстваната техника на това изкуство се явила като ценна художествена стойност. В контекста на древното китайско изкуство будисткото влияние се явява трайно и основно течение.

При всички династии най-изтъкнатите художници и скулптори допринасяли всячески за развитието на будисткото религиозно изкуство. Редица техни творби са на най-високото равнище на тогавашната култура.

БЕЛЕЖКИ

¹ Река Ганг – най-дългата река в Южна Азия, с обща дължина 2700 км.

² Император Asoka или император Аю (? – 232 г. пр. н. е.) – третият император от династията Мауга, който успява да обедини цялата територия на Индия под своята власт, с което поставя началото на един от периодите на най-голямо могъщество и разцвет в нейната история. По време на неговото управление будизмът бива обявен за национална религия, затова в историята на това учение император Аю е известен като владетел – покровител на будизма.

³ Двете Хан: имат се предвид династия Западна Хан (206 г. пр. н. е. – 25 г. н. е.) и династия Източна Хан (25 – 220 г. н. е.).

⁴ Пътят на коприната – съществуващ в древността транспортен път, който пресичал надлъжно цяла Азия. В период от над 1000 г. след II в. пр. н. е. голямо количество китайска коприна и копринени изделия били пренасяни на запад именно по този път, откъдето идва и наименованието

му. В хода на историята "пътят на коприната" е стимулирал приятелските контакти на Китай с всички държави от Европа, Азия и Африка

⁵ Небесният повелител – най-върховният управник над света на природата и човешкото общество.

⁶ Култ към прадедите – преклонение пред душите на прародителите. Култът към душите на умрелите се заражда още по времето на матриархата в родовообщинния строй. С установяването на патриархалните отношения постепенно възниква концепцията за душите на предците – глави на семейството, които имат способността да закрилят членовете на племето и рода, към които принадлежат, като заедно с това се оформят и многообразни култови церемонии. Този вид обичаи в течение на дълъг период от време запазва своето съществуване най-вече сред средните слоеве на обществото, и особено при феодалната религиозна система се явява благотворен фактор за поддържането на родовото единство и затвърждаването на патриархалното управление.

⁷ Изкуства – в древността така са се наричали медицината, гадаенето, приготвянето на еликсири на безсмъртието и други практики.

⁸ Хуан и Лао – имат се предвид император Хуан Ди, смятан за праотец на китайската цивилизация, и Лао Дзъ – древнокитайски мислител и основоположник на даоизма.

⁹ Конфуцианство – идеологическо движение от периода на династия Ранна Цин (722 – 481 г. пр. н. е.) с главен представител Конфуций.

¹⁰ Джуан Дзъ – (прибл. 369 – 286 г. пр. н. е.) древнокитайски философ.

¹¹ Сюансюе – вид метафизическо философско течение от времето на династиите Уей и Дзин (220 – 317 г. н. е.), създадено като смес от елементи на даоизма и конфуцианството от Хъ Йен, Уан Би и др.

¹² Суей и Тан – династия Суей (581 – 618 г. н. е.) и династия Тан (618 – 90 г. н. е.).

¹³ Северни и южни династии – 420 – 589 г. н. е.

¹⁴ Сун, Юан, Мин и Цин – династия Сун (960 – 1279 г.), династия Юан (1206 – 1368 г.) династия Мин (1368 – 1644 г.) и династия Цин (1616 – 1911 г.).

¹⁵ Нирвана – най-високият идеал в будизма, който може да бъде постигнат чрез пълно самоусъвършенстване.

¹⁶ Архат – едно от названията на основателя на будизма Шакамуни.

¹⁷ Явни учения: в противовес с "тайни учения". Така се наричат религиозните секти, които със слово и литература открито проповядват будисткото учение. Същото се използва и като общо наименование на всички видове будистки учения с изключение на "тайните".

¹⁸ Тайни учения – религиозното течение в будизма, което се появява през VII в. Използват тайни говори, специално пригодени за употреба

само от членовете на организацията. Характерни черти на сектата са придържането към ритуали и народни вярвания.

¹⁹ Madhyamika – една от будистките секти в древна Индия, основана през II – III в.

²⁰ Yogasaga – една от будистките религиозни секти в древна Индия, основана през IV – V в. По време на северните и южните династии (420 – 589 г.) навлиза в Китай.

²¹ Сектата Сан лун – една от будистките религиозни секти в Китай. Корените си води от сектата madhyamika в древноиндийската mahayana.

²² Сектата Тиен тай – една от будистките религиозни секти в Китай, която в историята на китайската будистка философия дълго време заема важно място.

²³ Сектата Хуа йен – една от будистките религиозни секти в Китай, основана по времето на династията Тан.

²⁴ Сектата Фа сяп – една от будистките религиозни секти в Китай. Началото си води от сектата yogasaga в древноиндийската mahayana. За неин основател се смята Сюен Дзан от династията Тан.

²⁵ Сектата на закона – една от будистките религиозни секти в Китай, основана през династията Тан. Основният ѝ принцип е спазване на религиозни заповеди, откъдето носи и името си.

²⁶ Сектата Чиста земя – една от будистките религиозни секти в Китай, основана по времето на династията Тан. Името си носи от девизите "Към божественост" и "Чиста земя" (Sukhavati, "Западен рай").

²⁷ Сектата Чан – една от будистките религиозни секти в Китай, чийто основен принцип е специализирането в релаксация и медитация. По времето на късния Тан тя почти напълно измества останалите будистки секти в Китай и учението Чан става синоним на учението будизъм. Релаксацията и медитацията означават "успокояване и освобождаване от всякакви мисли". Според будисткото учение, ако човек се научи да успокоява и обуздава потока на съзнанието си и да го насочва към определен обект, след дълго време ще може да постига пълно освобождаване на душата и тялото.

²⁸ "Тайна" секта – една от будистките религиозни секти в Китай. Произлиза от тайните будистки учения в древна Индия.

²⁹ Maitreya – един от бодисатвите в будистката Mahayana. Според легендата той последвал учението на Шакамуни и се превърнал в Буда.

³⁰ Монахът с вързопа – (? – 917 г.) монах от времето на Петте династии. Според преданията той често слизал в града, нарамил вързол, просел всичко, което видел, говорел несвързано, спял навсякъде и видът му бил като на ненормален. През 917 г. преминал в Parinirvana, т. е. починал. Написал сутрата "Напускам света". В нея се казва "Майтрея, истинен

Майтрея, ти, който си се прераждал безброй милиарди пъти. Често пъти се разкриваш на кратковременните хора, но те не могат да те познаят". Поради това обикновените хора го смятат за превъплъщение на Майтрея.

³¹ "Сън в червените покои" – едно от четирите най-известни древно-китайски литературни произведения.

³² Западна Дзин – 265 – 317 г. н. е.

³³ Източна Дзин – 317 – 420 г. н. е.

³⁴ Фа Сиен – (прибл. 337 – 422 г.), монах, пътешественик и преводач от династия Източен Дзин.

³⁵ "Дао дъ дзин" ("Трактат за пътя и добродетелта") – основният трактат на Даоизма, написан от Лао Дзъ.

³⁶ Народни повествования – вид популярни песенно-прозаични произведения с притчов характер, които са се изпълнявали в манастирите през древността. За тяхна основа са служели будистки притчи, примесени с елементи на приказност за привличане на слушателите. Разпространявали са се по време на династията Тан. Главният разказвач се е наричал монах-изпълнител на народни разкази, а използваната от него партитура се е наричала "текстове на народните разкази".

³⁷ Биенуън – още се наричат "Дунхуански биенуън", едни от песенно-прозаичните литературни произведения от епохата Тан.

³⁸ Цъхуа – вид песенно-прозаично изкуство от времето на династиите Сун, Юен и Мин.

³⁹ Джунгундяо – разновидност на разказно-певческото изкуство. Изпълнявали са се предимно дълги приказки с богата мелодия и широка структура.

⁴⁰ Данцъ – още се наричат "южни цъ". Един от видовете народни изпълнения, разпространен предимно в южните части на Китай. Броят на изпълнителите варира от един до трима души, които разказват и пеят. Музикалните инструменти, които се използват, са предимно триструнна *пипа* или *юецин*. Традиционно се изпълняват дълги музикални произведения.

⁴¹ Дзадзю – оперна форма от династията Юен.

⁴² Южни драми – оперна форма, в която се използват и изпълняват южни мелодии. Оказва огромно влияние върху оперното изкуство на династиите Мин и Цин.

Южни мелодии – общото название на мелодиите (ариите), използвани в оперите и някои видове певчески изпълнения, в които римите се базират на южните диалекти. Изпълняват се предимно на духови инструменти (китайска флейта, бамбукова флейта, медни духови инструменти и др.).

⁴³ Провинция Гансу – намира се в северозападната част на Китай. Територия: 390 000 кв. км, население 22, 37 млн. д.

⁴⁴ Пещерата Юлин в Анси: намира се в провинция Гансу.

⁴⁵ Манастирът "Конски копита" в Джан Ёе – намира се в северозападната част на провинция Гансу.

⁴⁶ Планината Небесна стълба в Уей – намира се в северозападната част на провинция Гансу.

⁴⁷ Пещерата "Драконова врата" в Лоян – намира се в западната част на провинция Хънан (разположена в северозападната част на Китай).

⁴⁸ Скалният манастир в околия Гун – намира се в провинция Хънан.

⁴⁹ Планината Зала на ехото в околия Уанзцъ – намира се в южната част на провинция Хъбей (разположена в североизточната част на Китай, площ 190 000 кв. км, население над 61 млн. д.).

⁵⁰ Планината Врата на облаците в Цинджоу – намира се западната част на провинция Шандун (в югоизточната част на Китай с площ над 150 000 кв. км, население 84,39 млн. д.).

⁵¹ Планината Куп зърно в Тиеншуй – намира се в южната част на провинция Гансу.

⁵² Скалата Хиляди Буди в Гуанюен – намира се в северната част на провинция Съджоу (разположена в югозападната част на Китай, с площ над 560 000 кв. км и население 107 млн. д.).

⁵³ Манастирът "Блестящ дух" в Юндзин – намира се в южната част на провинция Гансу.

⁵⁴ Скалният манастир от Дзиенчуан – намира се в провинция Юннан (разположена в югозападната част на Китай, с площ над 380 000 кв. км и население 36,97 млн. д.).

⁵⁵ Храмов комплекс "Каменните Буди" – намира се в провинция Съчуан.